

Нестуля О.О., Нестуля С.І.

УКРАЇНСЬКІ КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ В РОСІЇ: ШЛЯХИ ДО ДІАЛОГУ (друга половина 1920-х років)

Проблема повернення українських культурних цінностей з Росії вперше на міждержавному рівні була поставлена в 1917 р. Центральною Радою. В 1918 р. вона стала предметом обговорення на мирних переговорах Української держави та РСФРР¹.

В середині 20-х років науковці та діячі культури України знову підняли питання про повернення вивезених з її території до Росії музейних пам'яток. Приводом до його розгляду в офіційних та науково-культурних колах України став лист ЦВК Кримської РСР до ВУЦВК від 12 липня 1926 р. з проханням передати до Керченського музею пам'ятки археології, вивезені за самодержавства з Криму до Одеського Археологічного музею. Прохання обгрунтовувалося необхідністю гідно підготуватися до всесоюзної археологічної конференції у вересні 1926 р. з нагоди столітнього ювілею Керченського археологічного музею, на яку очікувався приїзд учених не лише з республік СРСР, а й з Англії, Італії, Німеччини, Франції. Кримські вчені планували показати, в тому числі, й свої здобутки на ниві вивчення старожитностей краю. Однак, наголошувалося в листі, "велика й жвава науково-дослідна краєзнавча робота... за розпорошеності найтипівіших керченських археологічних матеріалів по музеях за межами Криму, не зважаючи на всю енергію, як музею, так і окремих фахівців і місцевих наукових товариств, не може дати належних результатів."

В листі висловлювалось сподівання, "що український народ... легко зрозуміє й охоче піде на зустріч

Нестуля О.О., Нестуля С.І.

УКРАЇНСЬКІ КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ В РОСІЇ: ШЛЯХИ ДО ДІАЛОГУ (друга половина 1920-х років)

Проблема повернення українських культурних цінностей з Росії вперше на міждержавному рівні була поставлена в 1917 р. Центральною Радою. В 1918 р. вона стала предметом обговорення на мирних переговорах Української держави та РСФРР¹.

В середині 20-х років науковці та діячі культури України знову підняли питання про повернення вивезених з її території до Росії музейних пам'яток. Приводом до його розгляду в офіційних та науково-культурних колах України став лист ЦВК Кримської РСР до ВУЦВК від 12 липня 1926 р. з проханням передати до Керченського музею пам'ятки археології, вивезені за самодержавства з Криму до Одеського Археологічного музею. Прохання обгрунтовувалося необхідністю гідно підготуватися до всесоюзної археологічної конференції у вересні 1926 р. з нагоди столітнього ювілею Керченського археологічного музею, на яку очікувався приїзд учених не лише з республік СРСР, а й з Англії, Італії, Німеччини, Франції. Кримські вчені планували показати, в тому числі, й свої здобутки на ниві вивчення старожитностей краю. Однак, наголошувалося в листі, "велика й жвава науково-дослідна краєзнавча робота... за розпорошеності найтипівіших керченських археологічних матеріалів по музеях за межами Криму, не зважаючи на всю енергію, як музею, так і окремих фахівців і місцевих наукових товариств, не може дати належних результатів."

В листі висловлювалось сподівання, "що український народ... легко зрозуміє й охоче піде на зустріч

природньому бажанню Криму, оскільки українська наука свого часу перенесла найтяжче пригноблення з боку самодержавного уряду". При цьому практика концентрації наукових матеріалів та пам'яток історії і культури національних окраїн в провідних науково-культурних центрах Росії розглядалась в контексті "загальної політики самодержавства по пригнобленню нацменшинств" і засуджувалась як "зовсім неприпустиме і в загальнодоступному і в науковому відношенні явище"². Таким чином в листі ЦВК Кримської РСР піднімалися питання актуальні не лише для науковців та пам'яткоохоронців півострова, а й України.

В зв'язку з цим Президія ВУЦВК направила лист на висновок до Управління науковими установами (Україна) Наркомату освіти УСРР, в структурі якого в 1926 р. була створена головна інспектура охорони пам'яток культури. В свою чергу Укрнаука 27 липня 1926 р. надіслала його на розгляд Всеукраїнського Археологічного комітету (ВУАК) при Всеукраїнській Академії наук. Вже 2 серпня 1926 р. президія комітету у складі голови академіка О.Новицького, його заступника Д.Щербаківського та вченого секретаря М.Рудинського ухвалила "вітати пропозицію Кримського ЦВК, що заслуговує на всяку увагу з погляду наукового." Однак, пропонувала НКО УСРР "утриматися від передачі" пам'яток з Одеського музею до Керченського Археологічного музею "до розв'язання справи у всесоюзному масштабі"³.

В листі до Укрнауки НКО УСРР від 5 серпня 1926 р. ВУАК обгрунтував свою позицію тим, що неодноразові звернення комітету, Наркомату освіти, а в 1923 р. і голови Раднаркому України Х.Раковського до відповідних органів та Російської Академії історії матеріальної культури ніяких наслідків не мали. А тому, вітаючи лист ЦВК Кримської СРР, "як виступ, що стоїть на сто-

природньому бажанню Криму, оскільки українська наука свого часу перенесла найтяжче пригноблення з боку самодержавного уряду". При цьому практика концентрації наукових матеріалів та пам'яток історії і культури національних окраїн в провідних науково-культурних центрах Росії розглядалась в контексті "загальної політики самодержавства по пригнобленню нацменшинств" і засуджувалась як "зовсім неприпустиме і в загальнодоступному і в науковому відношенні явище"². Таким чином в листі ЦВК Кримської РСР піднімалися питання актуальні не лише для науковців та пам'яткоохоронців півострова, а й України.

В зв'язку з цим Президія ВУЦВК направила лист на висновок до Управління науковими установами (Україна) Наркомату освіти УСРР, в структурі якого в 1926 р. була створена головна інспектура охорони пам'яток культури. В свою чергу Укрнаука 27 липня 1926 р. надіслала його на розгляд Всеукраїнського Археологічного комітету (ВУАК) при Всеукраїнській Академії наук. Вже 2 серпня 1926 р. президія комітету у складі голови академіка О.Новицького, його заступника Д.Щербаківського та вченого секретаря М.Рудинського ухвалила "вітати пропозицію Кримського ЦВК, що заслуговує на всяку увагу з погляду наукового." Однак, пропонувала НКО УСРР "утриматися від передачі" пам'яток з Одеського музею до Керченського Археологічного музею "до розв'язання справи у всесоюзному масштабі"³.

В листі до Укрнауки НКО УСРР від 5 серпня 1926 р. ВУАК обґрунтував свою позицію тим, що неодноразові звернення комітету, Наркомату освіти, а в 1923 р. і голови Раднаркому України Х.Раковського до відповідних органів та Російської Академії історії матеріальної культури ніяких наслідків не мали. А тому, вітаючи лист ЦВК Кримської СРР, "як виступ, що стоїть на сто-

рожі наукових інтересів країни,” ВУАК пропонував вирішувати “питання про заміну експонатами і поворот їх по приналежності в ті чи інші Музеї ... у всесоюзних масштабах”⁴.

Наркомат освіти УСРР погодився з позицією та пропозиціями президії Всеукраїнського Археологічного комітету та надав їх на розгляд Президії ВУЦВК. 31 серпня 1926 р. головний інспектор охорони пам’яток культури Укрнауки НКО УСРР В.Дубровський виступив з відповідною доповіддю на засіданні малої Президії ВУЦВК. Її члени не погодились з пропозицією ВУАКу та НКО УСРР щодо шляхів вирішення долі археологічних пам’яток з околиць Керчі, які зберігалися в Одеському музеї. Мала Президія ВУЦВК ухвалила передати їх до Керченського Археологічного музею. Проте, взявши до уваги, “що багато ціннощів великої для України ваги знаходяться... в музеях РСФСР та по інших республіках і тому не використовуються в достатній мірі, а різні цінності та старовинне майно інших Радянських республік знаходиться на Україні і тому так само не може бути використаним”, вона доручила Наркомату освіти України підготувати доповідну записку від імені українського уряду до ЦВК СРСР з обґрунтуванням необхідності створення при ньому “комісії із представників всіх Республік, що входять до складу СРСР — для того, аби на цій комісії було обмірковано справу про належність та про порядок передачі різних історичних ціннощів національним республікам по належності”⁵.

Незабаром, 8 вересня 1926 р. Велика Президія ВУЦВК затвердила рішення від 31 серпня. Окрім того, вона доручила НКО УСРР підняти “питання про необхідність урегулювання справи про розподіл та використання старовинного майна, що має історичне значення для окремих республік”, на найближчій Всесоюзній нараді працівників освіти⁶. Таким чином, незва-

рожі наукових інтересів країни,” ВУАК пропонував вирішувати “питання про заміну експонатами і поворот їх по приналежності в ті чи інші Музеї ... у всесоюзних масштабах”⁴.

Наркомат освіти УСРР погодився з позицією та пропозиціями президії Всеукраїнського Археологічного комітету та надав їх на розгляд Президії ВУЦВК. 31 серпня 1926 р. головний інспектор охорони пам’яток культури Укрнауки НКО УСРР В.Дубровський виступив з відповідною доповіддю на засіданні малої Президії ВУЦВК. Її члени не погодились з пропозицією ВУАКу та НКО УСРР щодо шляхів вирішення долі археологічних пам’яток з околиць Керчі, які зберігалися в Одеському музеї. Мала Президія ВУЦВК ухвалила передати їх до Керченського Археологічного музею. Проте, взявши до уваги, “що багато ціннощів великої для України ваги знаходяться... в музеях РСФСР та по інших республіках і тому не використовуються в достатній мірі, а різні цінності та старовинне майно інших Радянських республік знаходиться на Україні і тому так само не може бути використаним”, вона доручила Наркомату освіти України підготувати доповідну записку від імені українського уряду до ЦВК СРСР з обґрунтуванням необхідності створення при ньому “комісії із представників всіх Республік, що входять до складу СРСР — для того, аби на цій комісії було обмірковано справу про належність та про порядок передачі різних історичних ціннощів національним республікам по належності”⁵.

Незабаром, 8 вересня 1926 р. Велика Президія ВУЦВК затвердила рішення від 31 серпня. Окрім того, вона доручила НКО УСРР підняти “питання про необхідність урегулювання справи про розподіл та використання старовинного майна, що має історичне значення для окремих республік”, на найближчій Всесоюзній нараді працівників освіти⁶. Таким чином, незва-

жаючи на те, що Президія ВУЦВК прийняла рішення про передачу частини пам'яток археології з Одеського до Керченського музею всупереч позиції ВУАКу та НКО УСРР, вона підтримала їх пропозицію про організацію обміну культурно-історичними цінностями між республіками СРСР.

Перебуваючи у Харкові, голова ВУАКу О.Новицький зустрівся з В.Дубровським та обговорив з ним коло питань, пов'язаних з підготовкою до переговорів з Росією про повернення Україні її культурних цінностей. Він також виніс їх на обговорення відділів ВУАКу. Зокрема, 5 листопада 1926 р. учасники зборів археологічного відділу К.Антонович-Мельник, В.Козловська, М.Макаренко, А.Носів, М.Рудинський ухвалили домагатися повернення в Україну колекцій пам'яток, евакуйованих до Росії в роки революції та громадянської війни; збірок, сформованих в Україні і частково вивезених за її межі; Київських скарбів князівської доби. На зборах було також ухвалено при вирішенні питань повернення пам'яток культури в Україну звернутися до так званого принципу "розмежування", яким керувалася 1918 р. культурна комісія при українській делегації на мирних переговорах з Росією⁷.

Пленум ВУАКу, який відбувся 17 листопада 1926 р. схвалив рішення археологічного відділу. Водночас, його учасники визнали за необхідне домагатися безумовного повернення в Україну також усіх її національних реліквій. На думку учасників пленуму, за принципом "розмежування" повинні були вирішуватися питання щодо повернення до союзних республік творів майстрів та збірок колекціонерів, які народилися в межах їх кордонів, архітектурних креслень та малюнків пам'яток республік, археологічні пам'ятки, здобуті під час розкопок на їх території⁸.

Незабаром, О.Новицький повідомив про рішення пле-

жаючи на те, що Президія ВУЦВК прийняла рішення про передачу частини пам'яток археології з Одеського до Керченського музею всупереч позиції ВУАКу та НКО УСРР, вона підтримала їх пропозицію про організацію обміну культурно-історичними цінностями між республіками СРСР.

Перебуваючи у Харкові, голова ВУАКу О.Новицький зустрівся з В.Дубровським та обговорив з ним коло питань, пов'язаних з підготовкою до переговорів з Росією про повернення Україні її культурних цінностей. Він також виніс їх на обговорення відділів ВУАКу. Зокрема, 5 листопада 1926 р. учасники зборів археологічного відділу К.Антонович-Мельник, В.Козловська, М.Макаренко, А.Носів, М.Рудинський ухвалили домагатися повернення в Україну колекцій пам'яток, евакуйованих до Росії в роки революції та громадянської війни; збірок, сформованих в Україні і частково вивезених за її межі; Київських скарбів князівської доби. На зборах було також ухвалено при вирішенні питань повернення пам'яток культури в Україну звернутися до так званого принципу "розмежування", яким керувалася 1918 р. культурна комісія при українській делегації на мирних переговорах з Росією⁷.

Пленум ВУАКу, який відбувся 17 листопада 1926 р. схвалив рішення археологічного відділу. Водночас, його учасники визнали за необхідне домагатися безумовного повернення в Україну також усіх її національних реліквій. На думку учасників пленуму, за принципом "розмежування" повинні були вирішуватися питання щодо повернення до союзних республік творів майстрів та збірок колекціонерів, які народилися в межах їх кордонів, архітектурних креслень та малюнків пам'яток республік, археологічні пам'ятки, здобуті під час розкопок на їх території⁸.

Незабаром, О.Новицький повідомив про рішення пле-

ному В.Дубровського. У листі-відповіді від 27 листопада 1926 р. той, подякувавши за попереднє теоретичне обґрунтування та визначення головних принципів повернення в Україну культурно-історичних цінностей, звернувся до ВУАКу з проханням підготувати проект доповідної записки від ВУЦВК до ЦВК Союзу СРР із зазначенням конкретних прикладів вивезення до Росії пам'яток культури українського народу. Окрім того, В.Дубровський просив зібрати по музеях України відомості про їх претензії на пам'ятки за межами республіки з зазначенням обставин їх вивозу⁹.

Шляхи виконання доручення Укрнауки, Президія ВУАКу обговорила на засіданні 7 грудня 1926 р.¹⁰. А вже через два дні вона звернулася до музеїв України з обіжником, в якому просила їх до 1 січня 1927 р. надіслати дані “про будь-який вивіз пам'яток української старовини, мистецтва й побуту” в роки війни та революції, а також про колекції пам'яток культури України, зібрані заможними українцями за походженням, які проживали за межами УСРР. Розуміючи, що вичерпні дані з поставлених в обіжнику питань у визначені терміни музеї подати не зможуть, ВУАК просив і надалі інформувати його про виявлені нові факти вивозу пам'яток культури за межі України¹¹.

Одночасно списки пам'яток української культури в музеях та збірках Росії за літературними джерелами почали укладати члени археологічного та мистецького відділів ВУАКу. Так, 1 грудня 1926 р. мистецький відділ звернувся з проханням до М.Макаренка, який 1917—1918 рр. працював у складі Петроградської комісії по складанню реєстра речей української старовини у збірках міста, зробити доповідь про проведену тоді роботу та принципи й методику її організації¹². Вже 15 грудня 1926 р. відділ заслухав відповідну інформацію М.Макаренка. В результаті було прийнято рішення до укладання

ному В.Дубровського. У листі-відповіді від 27 листопада 1926 р. той, подякувавши за попереднє теоретичне обґрунтування та визначення головних принципів повернення в Україну культурно-історичних цінностей, звернувся до ВУАКу з проханням підготувати проект доповідної записки від ВУЦВК до ЦВК Союзу СРР із зазначенням конкретних прикладів вивезення до Росії пам'яток культури українського народу. Окрім того, В.Дубровський просив зібрати по музеях України відомості про їх претензії на пам'ятки за межами республіки з зазначенням обставин їх вивозу⁹.

Шляхи виконання доручення Укрнауки, Президія ВУАКу обговорила на засіданні 7 грудня 1926 р.¹⁰. А вже через два дні вона звернулася до музеїв України з обіжником, в якому просила їх до 1 січня 1927 р. надіслати дані “про будь-який вивіз пам'яток української старовини, мистецтва й побуту” в роки війни та революції, а також про колекції пам'яток культури України, зібрані заможними українцями за походженням, які проживали за межами УСРР. Розуміючи, що вичерпні дані з поставлених в обіжнику питань у визначені терміни музеї подати не зможуть, ВУАК просив і надалі інформувати його про виявлені нові факти вивозу пам'яток культури за межі України¹¹.

Одночасно списки пам'яток української культури в музеях та збірках Росії за літературними джерелами почали укладати члени археологічного та мистецького відділів ВУАКу. Так, 1 грудня 1926 р. мистецький відділ звернувся з проханням до М.Макаренка, який 1917—1918 рр. працював у складі Петроградської комісії по складанню реєстра речей української старовини у збірках міста, зробити доповідь про проведену тоді роботу та принципи й методику її організації¹². Вже 15 грудня 1926 р. відділ заслухав відповідну інформацію М.Макаренка. В результаті було прийнято рішення до укладання

списків на основі інвентарних описів провідних російських музеїв силами позаштатних співробітників мистецького відділу ВУАКу¹³.

Питання, пов'язані з прискоренням роботи по виявленню українських культурних цінностей в межах РСФСР, обговорювались на засіданнях мистецького відділу ВУАКу також 5 та 19 січня 1927 р. Тоді їх учасники ухвалили залучити до цієї справи Ф.Ернста, який отримав завдання підготувати список українських художників, картини яких знаходились в галереях і музеях Росії. Конкретні завдання по підготовці списків пам'яток української культури за межами України отримали також Є.Спаська та Мулявка — позаштатні співробітники ВУАКу¹⁴. Нарешті, 2 лютого 1927 р. М.Макаренко доповів учасникам засідання відділу, що ним “закінчено виборки речей українського мистецтва поза межами УСРР”. Відтак, відділ звернувся до О.Новицького з проханням систематизувати зібрані матеріали у загальному списку пам'яток, питання про повернення яких Україна буде ставити перед Росією¹⁵.

На той час завершилась робота по складанню за літературними джерелами також відповідних списків археологічних пам'яток. З грудня 1926 р. над ним працювала нештатний співробітник ВУАКу Н.Венгрженівська. Попередні результати її роботи 19 січня 1927 р. обговорювались на засіданні відділу археології¹⁶. У відповідності до рішення відділу від 26 січня 1927 р. до укладання списку пам'яток археології був залучений також постійний нештатний співробітник ВУАКу О.Якубський, який мав працювати разом з Н.Венгрженівською під керівництвом М.Макаренка¹⁷. Вже 2 лютого 1927 р. той доповів на засіданні відділу про виконання дорученої їм справи “по виписці відомостей про цінні археологічні речі, вивезені з України” Відтак, відділ ухвалив “просити М.О Макаренка систематизувати їх”¹⁸, а в засіданні 12

списків на основі інвентарних описів провідних російських музеїв силами позаштатних співробітників мистецького відділу ВУАКу¹³.

Питання, пов'язані з прискоренням роботи по виявленню українських культурних цінностей в межах РСФСР, обговорювались на засіданнях мистецького відділу ВУАКу також 5 та 19 січня 1927 р. Тоді їх учасники ухвалили залучити до цієї справи Ф.Ернста, який отримав завдання підготувати список українських художників, картини яких знаходились в галереях і музеях Росії. Конкретні завдання по підготовці списків пам'яток української культури за межами України отримали також Є.Спаська та Мулявка — позаштатні співробітники ВУАКу¹⁴. Нарешті, 2 лютого 1927 р. М.Макаренко доповів учасникам засідання відділу, що ним “закінчено виборки речей українського мистецтва поза межами УСРР”. Відтак, відділ звернувся до О.Новицького з проханням систематизувати зібрані матеріали у загальному списку пам'яток, питання про повернення яких Україна буде ставити перед Росією¹⁵.

На той час завершилась робота по складанню за літературними джерелами також відповідних списків археологічних пам'яток. З грудня 1926 р. над ним працювала нештатний співробітник ВУАКу Н.Венгрженівська. Попередні результати її роботи 19 січня 1927 р. обговорювались на засіданні відділу археології¹⁶. У відповідності до рішення відділу від 26 січня 1927 р. до укладання списку пам'яток археології був залучений також постійний нештатний співробітник ВУАКу О.Якубський, який мав працювати разом з Н.Венгрженівською під керівництвом М.Макаренка¹⁷. Вже 2 лютого 1927 р. той доповів на засіданні відділу про виконання дорученої їм справи “по виписці відомостей про цінні археологічні речі, вивезені з України” Відтак, відділ ухвалив “просити М.О Макаренка систематизувати їх”¹⁸, а в засіданні 12

лютого 1927 р., враховуючи актуальність і складність проведеної Н.Венгрженовською та О.Якубським роботи, навіть знайшов за можливе оплатити її¹⁹.

Неодноразово зверталася до проблем організаційного, фінансового, методичного та джерельного забезпечення “справи збирання матеріалів щодо розподілу культурно-історичних цінностей поміж Республіками й повороту вивезеного з України культурно-історичного майна” також президія ВУАКу. Зокрема, ці проблеми обговорювались на її засіданнях від 21 та 24 грудня 1926 р.²⁰ значну увагу 22 грудня 1926 р. їм приділив також пленум ВУАКу. Його учасники погодились з М.Рудинським, який вважав, “що найголовнішу справу доведеться проробити в Києві”. А тому звертався до членів комітету з проханням “інтенсифікувати” її²¹.

Як незабаром з’ясувалося, це була цілком об’єктивна оцінка можливостей та справжньої зацікавленості не лише ВУАКу, а й інших провідних наукових осередків у виконанні досить складного завдання. Зокрема, доповідаючи 11 лютого 1927 р. на засіданні президії ВУАКу про результати своєї поїздки до Наркомату освіти УСРР, М.Рудинський змушений був констатувати, що “по виборці матеріалів для реєстру культурно-історичних цінностей... в Харкові не зроблено нічого”²². Оскільки на той час відділи комітету відповідну роботу фактично завершили, президія звернулася до М.Макаренка “зробити зводку виборок” у єдиний список пам’яток мистецтва та археології, які були вивезені з України до Росії. Пленум ВУАКу, що відбувся через п’ять днів, 16 лютого 1927 р., схвалив зусилля археологічного та мистецького відділів по підготовці матеріалів до переговорів з Росією з обсягу повернення культурних цінностей²³.

Значно складнішим це завдання виявилось для музеїв України. Власне, складнішим було і завдання, яке перед ними поставив ВУАК. Адже, якщо відділи комітету пра-

лютого 1927 р., враховуючи актуальність і складність проведеної Н.Венгрженовською та О.Якубським роботи, навіть знайшов за можливе оплатити її¹⁹.

Неодноразово зверталася до проблем організаційного, фінансового, методичного та джерельного забезпечення “справи збирання матеріалів щодо розподілу культурно-історичних цінностей поміж Республіками й повороту вивезеного з України культурно-історичного майна” також президія ВУАКу. Зокрема, ці проблеми обговорювались на її засіданнях від 21 та 24 грудня 1926 р.²⁰ значну увагу 22 грудня 1926 р. їм приділив також пленум ВУАКу. Його учасники погодились з М.Рудинським, який вважав, “що найголовнішу справу доведеться проробити в Києві”. А тому звертався до членів комітету з проханням “інтенсифікувати” її²¹.

Як незабаром з’ясувалося, це була цілком об’єктивна оцінка можливостей та справжньої зацікавленості не лише ВУАКу, а й інших провідних наукових осередків у виконанні досить складного завдання. Зокрема, доповідаючи 11 лютого 1927 р. на засіданні президії ВУАКу про результати своєї поїздки до Наркомату освіти УСРР, М.Рудинський змушений був констатувати, що “по виборці матеріалів для реєстру культурно-історичних цінностей... в Харкові не зроблено нічого”²². Оскільки на той час відділи комітету відповідну роботу фактично завершили, президія звернулася до М.Макаренка “зробити зводку виборок” у єдиний список пам’яток мистецтва та археології, які були вивезені з України до Росії. Пленум ВУАКу, що відбувся через п’ять днів, 16 лютого 1927 р., схвалив зусилля археологічного та мистецького відділів по підготовці матеріалів до переговорів з Росією з обсягу повернення культурних цінностей²³.

Значно складнішим це завдання виявилось для музеїв України. Власне, складнішим було і завдання, яке перед ними поставив ВУАК. Адже, якщо відділи комітету пра-

цювали над списками вивезених за межі України пам'яток за літературними джерелами (матеріали наукових публікацій, каталогів, путівників, довідників тощо), то музеї мали провести не лише наукову, а й значну організаційну роботу по виявленню фактів незаконного вивозу пам'яток української історії та культури в буремні роки революції та громадянської війни. За обмеженості їх фінансових та кадрових можливостей, відсутності матеріалів обліку пам'яток до революції та в перші пореволюційні роки зробити це було непросто. Не випадково, з 37 музеїв, до яких 9 грудня 1926 р. звернувся ВУАК, до 1 січня 1927 р. відповіді надіслали в комітет лише 12: Шепетівський округовий краєзнавчий музей, Центральний пролетарський музей Лубенщини, Звенигородський музей ім.Т.Шевченка, Нікопольський музей мистецтв, Херсонський історично-археологічний музей, Лохвицький музей, Ізюмський державний музей, Сосницький районний історично-археологічний та етнографічний музей, Вовчанський округовий музей, Сумський художньо-історичний музей, Роменський округовий музей, Черкаський округовий музей ім.Т.Г.Шевченка.

Аналіз надісланих матеріалів засвідчує, що вони містили відомості переважно про пам'ятки, вивезені з України до революції. Зокрема, Лубенський музей повідомив про вилучення за наказом Полтавського генерал-губернатора князя Рєпніна з будинку братів Муравйових-Апостолів у Хомутці на Миргородщині документів, які були передані до Слідчої комісії у справі грудневого повстання 1825 р., та про передачу у 1887 р. до Ермітажу пам'яток археології IV—II ст. до н.е. з с.Тишки неподалік від м.Лубни²⁴. При чому обидва випадки були відомі фахівцям за публікаціями в “Трудах Полтавской ученой Архивной Комиссии”²⁵.

До цього ж джерела звернувся також Лохвицький музей, який на основі опублікованих в “Трудах” матеріа-

цювали над списками вивезених за межі України пам'яток за літературними джерелами (матеріали наукових публікацій, каталогів, путівників, довідників тощо), то музеї мали провести не лише наукову, а й значну організаційну роботу по виявленню фактів незаконного вивозу пам'яток української історії та культури в буремні роки революції та громадянської війни. За обмеженості їх фінансових та кадрових можливостей, відсутності матеріалів обліку пам'яток до революції та в перші пореволюційні роки зробити це було непросто. Не випадково, з 37 музеїв, до яких 9 грудня 1926 р. звернувся ВУАК, до 1 січня 1927 р. відповіді надіслали в комітет лише 12: Шепетівський округовий краєзнавчий музей, Центральний пролетарський музей Лубенщини, Звенигородський музей ім.Т.Шевченка, Нікопольський музей мистецтв, Херсонський історично-археологічний музей, Лохвицький музей, Ізюмський державний музей, Сосницький районний історично-археологічний та етнографічний музей, Вовчанський округовий музей, Сумський художньо-історичний музей, Роменський округовий музей, Черкаський округовий музей ім.Т.Г.Шевченка.

Аналіз надісланих матеріалів засвідчує, що вони містили відомості переважно про пам'ятки, вивезені з України до революції. Зокрема, Лубенський музей повідомив про вилучення за наказом Полтавського генерал-губернатора князя Рєпніна з будинку братів Муравйових-Апостолів у Хомутці на Миргородщині документів, які були передані до Слідчої комісії у справі грудневого повстання 1825 р., та про передачу у 1887 р. до Ермітажу пам'яток археології IV—II ст. до н.е. з с.Тишки неподалік від м.Лубни²⁴. При чому обидва випадки були відомі фахівцям за публікаціями в “Трудах Полтавской ученой Архивной Комиссии”²⁵.

До цього ж джерела звернувся також Лохвицький музей, який на основі опублікованих в “Трудах” матеріа-

лів²⁶ повідомив ВУАК про збірку пам'яток з с.Яхники, вивезену до Московського Історичного музею. За відомостями музею там же знаходились скіфські старожитності з розкопок М.Авенаріуса в с.Поставмуки та з хутора Осняги Лохвицького повіту. “Заходи до збирання більш повних відомостей, — запевняв завідуючий музеєм, — зроблені”²⁷.

Подібним шляхом при укладанні списку пішли також співробітники Херсонського історико-археологічного музею, які використали наявні в бібліотеці “Отчеты” за 1882—1902, 1904—1915 рр та “Известия” за 1916—1917 рр. Імператорської Археологічної комісії. Відтак, до підготовленого ними списку увійшли лише пам'ятки археології, вивезені до 1917 р. до Ермітажу, Московського історичного музею, Петербурзького Археологічного інституту тощо. Що ж до років революції та громадянської війни, то наводився лише один факт вивозу пам'яток за межі УСРР — відомим пам'яткоохоронцем і колекціонером В.Піщанським власної збірки до Львова. “В міру збирання, — зазначалось у листі директора музею І.Фабриціус, — досилатимуться додаткові відомості”²⁸.

Про вивіз пам'яток з України до Росії лише в дореволюційні роки повідомив ВУАК завідуючий Вовчанським музеєм В.Бабенко: ним особисто були передані речі з археологічних розкопок Салтовського могильника на Харківщині до Московського історичного музею та Московського Археологічного інституту, а також збірку етнографічних пам'яток — до Музею Олександра III у Петербурзі²⁹.

Цікаві факти вивозу пам'яток за межі України навів у своєму листі до ВУАКу завідуючий Шепетівським музеєм І.Кочубей. Зокрема, він повідомив, що в 1915 р. збірки князя Сангушка з м.Славута були вивезені до Нижнього Новгорода. При чому музей мав відомості, що на 1921 р. вони ще перебували там. Принагідно І.Кочубей

лів²⁶ повідомив ВУАК про збірку пам'яток з с.Яхники, вивезену до Московського Історичного музею. За відомостями музею там же знаходились скіфські старожитності з розкопок М.Авенаріуса в с.Поставмуки та з хутора Осняги Лохвицького повіту. “Заходи до збирання більш повних відомостей, — запевняв завідуючий музеєм, — зроблені”²⁷.

Подібним шляхом при укладанні списку пішли також співробітники Херсонського історико-археологічного музею, які використали наявні в бібліотеці “Отчеты” за 1882—1902, 1904—1915 рр та “Известия” за 1916—1917 рр. Імператорської Археологічної комісії. Відтак, до підготовленого ними списку увійшли лише пам'ятки археології, вивезені до 1917 р. до Ермітажу, Московського історичного музею, Петербурзького Археологічного інституту тощо. Що ж до років революції та громадянської війни, то наводився лише один факт вивозу пам'яток за межі УСРР — відомим пам'яткоохоронцем і колекціонером В.Піщанським власної збірки до Львова. “В міру збирання, — зазначалось у листі директора музею І.Фабриціус, — досилатимуться додаткові відомості”²⁸.

Про вивіз пам'яток з України до Росії лише в дореволюційні роки повідомив ВУАК завідуючий Вовчанським музеєм В.Бабенко: ним особисто були передані речі з археологічних розкопок Салтовського могильника на Харківщині до Московського історичного музею та Московського Археологічного інституту, а також збірку етнографічних пам'яток — до Музею Олександра III у Петербурзі²⁹.

Цікаві факти вивозу пам'яток за межі України навів у своєму листі до ВУАКу завідуючий Шепетівським музеєм І.Кочубей. Зокрема, він повідомив, що в 1915 р. збірки князя Сангушка з м.Славута були вивезені до Нижнього Новгорода. При чому музей мав відомості, що на 1921 р. вони ще перебували там. Принагідно І.Кочубей

писав також про вивіз пам'яток у 1920 р. польськими військами: бібліотеки та архіву із м.Славута та колекції пам'яток культури графа Потоцького з с.Антонівки³⁰.

З ряду досить емоційних фактів погромів приватних колекцій на Звенигородщині, перелічених місцевим музеєм, ВУАК зацікавили обставини вивозу денікінцями колекції картин з маєтку князя Куракіна в с.Козацьке. Однак, місце перебування картин завідуючому музеєм С.Терещенкові було невідомо³¹. Подібний характер носило і повідомлення завідуючого Сосницьким музеєм Ю.Виноградського про вивіз “численних колекцій речей культурно-історичного та музейного значення” з палацу В.О.Мусіна-Пушкіна в с.Стольне. Йому було лише відомо, що частину колекції “розібрали й розвіяли по світу, невідомо де, німці в 1918 р., а частину — вивезли до палацу матері В.О.Мусіна-Пушкіна у Петрограді... Що саме було у гр. Мусін-Пушкіних та що вивезено, з'ясувати не довелося, коли ж доведеться, — писав Ю.Виноградський, — Музей надішле відомості додаткові”³².

Схожі листи надійшли в кінці 1926 р. до ВУАКу також від музеїв з Ромен та Нікополя. Зокрема, Роменський музей, нагадуючи про вивіз до Московського історичного музею археологічних пам'яток з розкопок Самоквасова Оксютинського могильника, водночас, констатував, “що відносно вивозу речей культурно-історичного значення під час війни та революції зараз Музей не має жодних відомостей”³³.

Не мав “ніяких відомостей про вивіз з району... діяльності речей музейного значення за час війни та революції” також і Нікопольський музей мистецтв, який привертав увагу ВУАКу лише до скіфських археологічних пам'яток, вивезених з півдня України до Москви і Петербурга ще за царизму³⁴.

Досить детальні відомості про втрати пам'яток в роки революції на Черкащині зібрав завідуючий місце-

писав також про вивіз пам'яток у 1920 р. польськими військами: бібліотеки та архіву із м.Славута та колекції пам'яток культури графа Потоцького з с.Антонівки³⁰.

З ряду досить емоційних фактів погромів приватних колекцій на Звенигородщині, перелічених місцевим музеєм, ВУАК зацікавили обставини вивозу денікінцями колекції картин з маєтку князя Куракіна в с.Козацьке. Однак, місце перебування картин завідувачому музеєм С.Терещенкові було невідомо³¹. Подібний характер носило і повідомлення завідувачого Сосницьким музеєм Ю.Виноградського про вивіз “численних колекцій речей культурно-історичного та музейного значення” з палацу В.О.Мусіна-Пушкіна в с.Стольне. Йому було лише відомо, що частину колекції “розібрали й розвіяли по світу, невідомо де, німці в 1918 р., а частину — вивезли до палацу матері В.О.Мусіна-Пушкіна у Петрограді... Що саме було у гр. Мусін-Пушкіних та що вивезено, з'ясувати не довелося, коли ж доведеться, — писав Ю.Виноградський, — Музей надішле відомості додаткові”³².

Схожі листи надійшли в кінці 1926 р. до ВУАКу також від музеїв з Ромен та Нікополя. Зокрема, Роменський музей, нагадуючи про вивіз до Московського історичного музею археологічних пам'яток з розкопок Самоквасова Оксютинського могильника, водночас, констатував, “що відносно вивозу речей культурно-історичного значення під час війни та революції зараз Музей не має жодних відомостей”³³.

Не мав “ніяких відомостей про вивіз з району... діяльності речей музейного значення за час війни та революції” також і Нікопольський музей мистецтв, який привертав увагу ВУАКу лише до скіфських археологічних пам'яток, вивезених з півдня України до Москви і Петербурга ще за царизму³⁴.

Досить детальні відомості про втрати пам'яток в роки революції на Черкащині зібрав завідувачий місце-

вим музеєм Д.Бочков. Однак, місце перебування вивезених за межі України музейних цінностей йому встановити не вдалося³⁵.

Це ж змушені були визнати і співробітники Сумського художньо-історичного музею, які в листі до ВУАКу писали, “що за час війни та революції з району діяльності музею вивезено багато речей музейного значення, але сказати, куди вивезено й де зараз перебувають — неможливо”³⁶.

Загалом не змінився характер повідомлень про долю музейних цінностей, направлених місцевими музеями до ВУАКу і в перші місяці 1927 р. Так, в листі Полтавського державного музею давався, з посиланням на наукові публікації, досить детальний перелік пам’яток кладу болгарського хана Кубрата, знайденого поблизу с.Мала Перещепина Костянтиноградського повіту Полтавської губернії. Як відомо, більшість з них було вивезено до Ермітажу. Однак, на думку полтавських музейників “інших речей так з Музею, як і з терену Полтавщини не вивозилося, крім срібла, яке було в році 1917 зведено до сейфів Держбанку з поміщицьких маєтків і вивезено при відступі Червоної Армії до Москви. Отже, які саме речі вивезено оскільки Музей відомостей не має”³⁷.

Чіткістю відповідей на поставлені ВУАКом питання з зазначенням місця переховування вивезених з України пам’яток відзначався лист директора Дніпропетровського краєвого музею Д.І.Яворницького. Дмитро Іванович включив до підготовленого ним списку козацькі реліквії та старожитності, археологічні знахідки з Півдня України, культові пам’ятки, які зберігалися в Ермітажі, Артилерійському музеї, Спаському військовому соборі в Ленінграді, в міському архіві та архіві Міністерства закордонних справ, Історичному музеї, Соловецькому монастирі. “Всі ці речі, — робив висновок учений, для РСФСР значення по історії місцевого краю і мистецтва не ма-

вим музеєм Д.Бочков. Однак, місце перебування вивезених за межі України музейних цінностей йому встановити не вдалося³⁵.

Це ж змушені були визнати і співробітники Сумського художньо-історичного музею, які в листі до ВУАКу писали, “що за час війни та революції з району діяльності музею вивезено багато речей музейного значення, але сказати, куди вивезено й де зараз перебувають — неможливо”³⁶.

Загалом не змінився характер повідомлень про долю музейних цінностей, направлених місцевими музеями до ВУАКу і в перші місяці 1927 р. Так, в листі Полтавського державного музею давався, з посиланням на наукові публікації, досить детальний перелік пам’яток кладу болгарського хана Кубрата, знайденого поблизу с.Мала Перещепина Костянтиноградського повіту Полтавської губернії. Як відомо, більшість з них було вивезено до Ермітажу. Однак, на думку полтавських музейників “інших речей так з Музею, як і з терену Полтавщини не вивозилося, крім срібла, яке було в році 1917 зведено до сейфів Держбанку з поміщицьких маєтків і вивезено при відступі Червоної Армії до Москви. Отже, які саме речі вивезено оскільки Музей відомостей не має”³⁷.

Чіткістю відповідей на поставлені ВУАКом питання з зазначенням місця переховування вивезених з України пам’яток відзначався лист директора Дніпропетровського краєвого музею Д.І.Яворницького. Дмитро Іванович включив до підготовленого ним списку козацькі реліквії та старожитності, археологічні знахідки з Півдня України, культові пам’ятки, які зберігалися в Ермітажі, Артилерійському музеї, Спаському військовому соборі в Ленінграді, в міському архіві та архіві Міністерства закордонних справ, Історичному музеї, Соловецькому монастирі. “Всі ці речі, — робив висновок учений, для РСФСР значення по історії місцевого краю і мистецтва не ма-

ють”³⁸. Проте і в листі Д.І.Яворницького факти вивозу пам’яток з України в часи революції та перші пореволюційні роки не наводились.

В цьому контексті серед інших виділявся лист Чернігівського державного музею. В ньому приверталась увага не лише до найбільш відомих пам’яток з Чернігівщини в Ермітажі та Московському історичному музеї, вивезених туди ще до революції, а й втрат історико-культурного фонду краю після 1917 р.. Зокрема, мова йшла про колекції П.Дорошенка, Олів-Харитоненків, Рігельмана, вивезених інтернаціональною бригадою з с.Андріївка Чернігівського повіту, порцеляновий іконостас з с.Волокитне та кахляну грубу з будинку Галагана в Козельці, які в 1918 р. забрали з собою німецькі війська, моці Федосія Углицького, вивезені 1922 р. з Чернігова до Московського музею соціальної гігієни³⁹.

В листі Волинського науково-дослідного музею підіймалось питання про повернення з Академії історії матеріальної культури в Ленінграді археологічних пам’яток з розкопок С.Гамченка на Поділлі і Волині у 1909—1913 рр. Повідомлялось також про вивіз збірки Шодуара з Житомира та музею барона Штейнгеля в с.Городок до Армавірського округового музею, пам’яток Володимирського древлесховища — до Сімферополя, етнологічної колекції Михайлова з Новгород-Волинського — до Німеччини, колекції Саншуска з м. Славута — до Польщі⁴⁰.

Значно менше відомостей містили відповіді, надіслані до ВУАКу музеями, які були створені в роки революції. Зокрема, Подільський крайовий музей у Вінниці, заснований 1919 р., зміг з’ясувати лише обставини вивозу в 1920 р. музейних збірок до Польщі. “Відомостей про речі культурно-історичного значення, які вивезено з Поділля до зазначеного терміну, — наголошувалося в листі Подільського музею, — у нас немає”⁴¹.

ють”³⁸. Проте і в листі Д.І.Яворницького факти вивозу пам’яток з України в часи революції та перші пореволюційні роки не наводились.

В цьому контексті серед інших виділявся лист Чернігівського державного музею. В ньому приверталась увага не лише до найбільш відомих пам’яток з Чернігівщини в Ермітажі та Московському історичному музеї, вивезених туди ще до революції, а й втрат історико-культурного фонду краю після 1917 р.. Зокрема, мова йшла про колекції П.Дорошенка, Олів-Харитоненків, Рігельмана, вивезених інтернаціональною бригадою з с.Андріївка Чернігівського повіту, порцеляновий іконостас з с.Волокитне та кахляну грубу з будинку Галагана в Козельці, які в 1918 р. забрали з собою німецькі війська, моці Федосія Углицького, вивезені 1922 р. з Чернігова до Московського музею соціальної гігієни³⁹.

В листі Волинського науково-дослідного музею підіймалось питання про повернення з Академії історії матеріальної культури в Ленінграді археологічних пам’яток з розкопок С.Гамченка на Поділлі і Волині у 1909—1913 рр. Повідомлялось також про вивіз збірки Шодуара з Житомира та музею барона Штейнгеля в с.Городок до Армавірського округового музею, пам’яток Володимирського древлесховища — до Сімферополя, етнологічної колекції Михайлова з Новгород-Волинського — до Німеччини, колекції Саншуска з м. Славута — до Польщі⁴⁰.

Значно менше відомостей містили відповіді, надіслані до ВУАКу музеями, які були створені в роки революції. Зокрема, Подільський крайовий музей у Вінниці, заснований 1919 р., зміг з’ясувати лише обставини вивозу в 1920 р. музейних збірок до Польщі. “Відомостей про речі культурно-історичного значення, які вивезено з Поділля до зазначеного терміну, — наголошувалося в листі Подільського музею, — у нас немає”⁴¹.

В 1919 р. був заснований також Миргородський соціально-краєвий музей. Його становлення пов'язано з іменем відомого українського художника О.Г.Сластьона, який разом зі своїми однодумцями зумів зібрати “з поміщицьких маєтків чимало речей культурно-історичного та музейного значення”. На жаль, писав у листі до ВУАКу директор музею В.Омельченко, “увесь цей музей вивезено денікінцями і невідомо куди”⁴². Не зміг В.Омельченко зібрати відомості і про випадки вивозу пам'яток німецькими військами у 1918 р., про які повідомляли місцеві селяни. Лише про один факт переміщення пам'яток за межі України — саней та карети Катерини II з палацу с.Вишеньки до Воронежа — повідомив ВУАК Конотопський округовий музей⁴³.

Таким чином, отримані ВУАКом відповіді музеїв на його обіжник від 9 грудня 1926 р. хоч і містили цікаві факти про обставини вивозу пам'яток української культури з території України, на думку членів комітету, далеко не вичерпували усіх випадків та шляхів, якими національні історико-культурні речі попадали, зокрема, в музеї та збірки Росії. До того ж деякі музеї взагалі не відповіли на запит ВУАКу.

В зв'язку з цим комітет не поспішав передавати вже підготовлені відділами ВУАКу та зведені О.Новицьким дані музеїв до Наркомату освіти України. Останній з розумінням ставився до позиції ВУАКу, який прагнув укласти якомога повніший список пам'яток України, які були вивезені до Росії. Так, відповідаючи на запит Президії ВУЦВК про причини затримки з виконанням її доручення по підготовці матеріалів щодо обміну культурними цінностями між Україною й Росією, заступник наркома освіти УСРР Я.Ряппо, завідуючий Укрнаукою М.Яворський та завідуючий адміністративним управлінням Комісаріату Рогозний зазначали у листі від 28 березня 1927 р., “що для складання доповідної записки в цій

В 1919 р. був заснований також Миргородський соціально-краєвий музей. Його становлення пов'язано з іменем відомого українського художника О.Г.Сластьона, який разом зі своїми однодумцями зумів зібрати “з поміщицьких маєтків чимало речей культурно-історичного та музейного значення”. На жаль, писав у листі до ВУАКу директор музею В.Омельченко, “увесь цей музей вивезено денікінцями і невідомо куди”⁴². Не зміг В.Омельченко зібрати відомості і про випадки вивозу пам'яток німецькими військами у 1918 р., про які повідомляли місцеві селяни. Лише про один факт переміщення пам'яток за межі України — саней та карети Катерини II з палацу с.Вишеньки до Воронежа — повідомив ВУАК Конотопський округовий музей⁴³.

Таким чином, отримані ВУАКом відповіді музеїв на його обіжник від 9 грудня 1926 р. хоч і містили цікаві факти про обставини вивозу пам'яток української культури з території України, на думку членів комітету, далеко не вичерпували усіх випадків та шляхів, якими національні історико-культурні речі попадали, зокрема, в музеї та збірки Росії. До того ж деякі музеї взагалі не відповіли на запит ВУАКу.

В зв'язку з цим комітет не поспішав передавати вже підготовлені відділами ВУАКу та зведені О.Новицьким дані музеїв до Наркомату освіти України. Останній з розумінням ставився до позиції ВУАКу, який прагнув укласти якомога повніший список пам'яток України, які були вивезені до Росії. Так, відповідаючи на запит Президії ВУЦВК про причини затримки з виконанням її доручення по підготовці матеріалів щодо обміну культурними цінностями між Україною й Росією, заступник наркома освіти УСРР Я.Ряппо, завідуючий Укрнаукою М.Яворський та завідуючий адміністративним управлінням Комісаріату Рогозний зазначали у листі від 28 березня 1927 р., “що для складання доповідної записки в цій

справі потрібне виявлення принаймні головніших випадків в минулому вивозу за межі України українських пам'яток культури.

Для цього треба переглянути всю музейну, археологічну й мистецтвознавчу літературу приблизно за сторіччя, зібрати відомості від окремих знавців-музейстів особисто і т.п., що потребує спеціальних часу і знань". Водночас, в листі до ВУАКу НКО УСРР висловлювалось прохання "прискорити цю справу"⁴⁴.

Відтак, у квітні 1927 р., ВУАК передав підготовлені на той час списки українських пам'яток в музеях Росії до Укрнауки НКО УСРР. Окрім того президія ВУАКу 23 квітня 1927 р. ухвалила "просити акад. Новицького скласти новий реєстр щодо цінностей, які переховуються по різних закладах РСФСР", а також "нагадати Музеям що вони обіцяли поповнювати надалі відомості, і просити надіслати нові дані." Президія також пропонувала Укрнауці з'ясувати через НКВС питання про можливість укладання відповідних списків органами ДПУ та фінансовими органами, причетними до цінностей, конфіскованих у заможних власників та в банківських сейфах⁴⁵. В листі ВУАКу до Укрнауки від 5 травня 1927 р., в якому повідомлялося про ухвалені в квітні рішення президії комітету, обгрунтовувалась також необхідність "ознайомитися зі справами Зовнішторгу", який на початку 20-х рр. активно працював на антикварному ринку України⁴⁶.

Виконуючи рішення президії, 11 травня 1927 р. голова ВУАКу О.Новицький, учений секретар М.Рудинський та керуючий справами Д.Маламуж від імені комітету звернулися до музеїв з проханням надіслати зібрані ними "додаткові відомості" з обсягу "використання старовинного майна, що має історичне значення для окремих республік"⁴⁷. Щоправда, ВУАК, здається, не мав особливих ілюзій щодо можливостей співробітників біль-

справі потрібне виявлення принаймні головніших випадків в минулому вивозу за межі України українських пам'яток культури.

Для цього треба переглянути всю музейну, археологічну й мистецтвознавчу літературу приблизно за сторіччя, зібрати відомості від окремих знавців-музейстів особисто і т.п., що потребує спеціальних часу і знань". Водночас, в листі до ВУАКу НКО УСРР висловлювалось прохання "прискорити цю справу"⁴⁴.

Відтак, у квітні 1927 р., ВУАК передав підготовлені на той час списки українських пам'яток в музеях Росії до Укрнауки НКО УСРР. Окрім того президія ВУАКу 23 квітня 1927 р. ухвалила "просити акад. Новицького скласти новий реєстр щодо цінностей, які переховуються по різних закладах РСФСР", а також "нагадати Музеям що вони обіцяли поповнювати надалі відомості, і просити надіслати нові дані." Президія також пропонувала Укрнауці з'ясувати через НКВС питання про можливість укладання відповідних списків органами ДПУ та фінансовими органами, причетними до цінностей, конфіскованих у заможних власників та в банківських сейфах⁴⁵. В листі ВУАКу до Укрнауки від 5 травня 1927 р., в якому повідомлялося про ухвалені в квітні рішення президії комітету, обгрунтовувалась також необхідність "ознайомитися зі справами Зовнішторгу", який на початку 20-х рр. активно працював на антикварному ринку України⁴⁶.

Виконуючи рішення президії, 11 травня 1927 р. голова ВУАКу О.Новицький, учений секретар М.Рудинський та керуючий справами Д.Маламуж від імені комітету звернулися до музеїв з проханням надіслати зібрані ними "додаткові відомості" з обсягу "використання старовинного майна, що має історичне значення для окремих республік"⁴⁷. Щоправда, ВУАК, здається, не мав особливих ілюзій щодо можливостей співробітників біль-

шості музеїв, які лише починали опановувати таємниці музейної справи, не маючи, до того ж, ні відповідної наукової літератури, ні коштів для обстеження території їх діяльності. “На думку ВУАКу, — зазначалось в його листі до Укрнауки від 5 травня 1927 р., — відомості Музеїв не подадуть нової картини, що було вивезено за часів революції”⁴⁸.

Передбачення ВУАКу, загалом, підтвердились. Наприклад, в листі Коростенського округового музею краєзнавства до комітету від 21 травня 1921 р. повідомлялось: “з поміщицької садиби під час окупації края поляками було вивезено коштовну збірку картин, але точних відомостей про ці збірки здобути не пощастило”⁴⁹. Кам’янець-Подільський історико-археологічний музей зазначив, “що подати відомості про вивіз за межі району його діяльності культурно-історичних цінностей він не може, бо в цьому відношенні йому самому нічого невідомо... Відомо лише, — продовжував завідуючий музеєм, — що збірки Гурського, Марковського та Підвисоцького ще до війни вивезено почасти до Кракова, а почасти до Львова”⁵⁰. Немало фактів про розпорошене в роки війни та революції “майно гр. де-Бельмен, Рохманович, Милорадовичів, бар. Бістром та інших дідичів Прилуччини” мав місцевий округовий музей. Однак, офіційних даних, на підставі яких можливо надіслати до ВУАКу відповідні відомості, — зазначалось у його листі до комітету від 27 червня 1927 р., — в Музеї нема”⁵¹.

Бердичівський соціально-історичний округовий музей 2 серпня 1927 р. повідомив ВУАК про два факти вивозу пам’яток культури з терену його діяльності: “научних цінностей Кармелітанського кляштору” в середині ХІХ ст. до Петербургу та “цінної збірки графа Ржевського з Погребищинського маєтку польськими військами у 1920 р”⁵².

В листі директора Українського театрального музею

шості музеїв, які лише починали опановувати таємниці музейної справи, не маючи, до того ж, ні відповідної наукової літератури, ні коштів для обстеження території їх діяльності. “На думку ВУАКу, — зазначалось в його листі до Укрнауки від 5 травня 1927 р., — відомості Музеїв не подадуть нової картини, що було вивезено за часів революції”⁴⁸.

Передбачення ВУАКу, загалом, підтвердились. Наприклад, в листі Коростенського округового музею краєзнавства до комітету від 21 травня 1921 р. повідомлялось: “з поміщицької садиби під час окупації края поляками було вивезено коштовну збірку картин, але точних відомостей про ці збірки здобути не пощастило”⁴⁹. Кам’янець-Подільський історико-археологічний музей зазначив, “що подати відомості про вивіз за межі району його діяльності культурно-історичних цінностей він не може, бо в цьому відношенні йому самому нічого невідомо... Відомо лише, — продовжував завідуючий музеєм, — що збірки Гурського, Марковського та Підвисоцького ще до війни вивезено почасти до Кракова, а почасти до Львова”⁵⁰. Немало фактів про розпорошене в роки війни та революції “майно гр.де-Бельмен, Рохманович, Милорадовичів, бар. Бістром та інших дідичів Прилуччини” мав місцевий округовий музей. Однак, офіційних даних, на підставі яких можливо надіслати до ВУАКу відповідні відомості, — зазначалось у його листі до комітету від 27 червня 1927 р., — в Музеї нема”⁵¹.

Бердичівський соціально-історичний округовий музей 2 серпня 1927 р. повідомив ВУАК про два факти вивозу пам’яток культури з терену його діяльності: “научних цінностей Кармелітанського кляштору” в середині ХІХ ст. до Петербургу та “цінної збірки графа Ржевського з Погребищинського маєтку польськими військами у 1920 р”⁵².

В листі директора Українського театрального музею

ВУАН П.Руліна висловлювалось прохання “внести в список наукових матеріалів, що їх перевезення на Україну є бажаним і потрібним — і всю “Україніка” — із колишніх цензурних фондів — тобто ті українські п’єси, що за часів царату заборонено цензурою”. За відомостями, отриманими музеєм, вони зберігалися в Центральній бібліотеці російської драми в Ленінграді⁵³.

Нарешті, Миколаївський історико-археологічний музей, повідомляючи 28 травня 1927 р. ВУАК про те, що ним збираються відомості про обставини вивозу до Петербургу гармати часів І.Мазепи та інших пам’яток, особливо наполягав на поверненні колекцій Морського музею. Останній був заснований 1836 р. і знаходився в спеціально пристосованому приміщенні на території колишнього Адміралтейства. В музеї зберігалися копії усіх кораблів, збудованих у Миколаєві. Отже, наголошувалося в листі, “збірка моделей кораблів уявляла з себе конспект 130-річної продукції всього робітничого Миколаєва.” Однак, у 1922 р. музей було “перевезено Морським відомством без попередження про те будь-яких громадських чи адміністративних установ м.Миколаєва... Бажання широких пролетарських мас м.Миколаєва, — наголошувалося в листі, — аби вивезений до Севастополю музей, було б повернуто до Миколаєва, бо на тому музеєві сучасний Миколаєв бачитиме, що зроблено протягом більш як сторіччя старим Миколаєвом”⁵⁴.

Отримані в травні-серпні 1927 р. від музеїв відомості про вивезені з території України пам’ятки культури ВУАК передав для їх узагальнення до Укрнауки НКО УСРР. Окрім того, ще в жовтні 1926 р. туди ж надійшов лист Київської крайової інспектури охорони пам’яток культури з проханням вирішити питання передачі в Україну з музеїв Крима українських пейзажів В.Маковського, М.Васильєва, А.Степанова, Ф.Козачинського, О.Ківшенка, полотен І.Рєпіна, портретів Л.Боровиковського, пор-

ВУАН П.Руліна висловлювалось прохання “внести в список наукових матеріалів, що їх перевезення на Україну є бажаним і потрібним — і всю “Україніка” — із колишніх цензурних фондів — тобто ті українські п’єси, що за часів царату заборонено цензурою”. За відомостями, отриманими музеєм, вони зберігалися в Центральній бібліотеці російської драми в Ленінграді⁵³.

Нарешті, Миколаївський історико-археологічний музей, повідомляючи 28 травня 1927 р. ВУАК про те, що ним збираються відомості про обставини вивозу до Петербургу гармати часів І.Мазепи та інших пам’яток, особливо наполягав на поверненні колекцій Морського музею. Останній був заснований 1836 р. і знаходився в спеціально пристосованому приміщенні на території колишнього Адміралтейства. В музеї зберігалися копії усіх кораблів, збудованих у Миколаєві. Отже, наголошувалося в листі, “збірка моделей кораблів уявляла з себе конспект 130-річної продукції всього робітничого Миколаєва.” Однак, у 1922 р. музей було “перевезено Морським відомством без попередження про те будь-яких громадських чи адміністративних установ м.Миколаєва... Бажання широких пролетарських мас м.Миколаєва, — наголошувалося в листі, — аби вивезений до Севастополю музей, було б повернуто до Миколаєва, бо на тому музеєві сучасний Миколаєв бачитиме, що зроблено протягом більш як сторіччя старим Миколаєвом”⁵⁴.

Отримані в травні-серпні 1927 р. від музеїв відомості про вивезені з території України пам’ятки культури ВУАК передав для їх узагальнення до Укрнауки НКО УСРР. Окрім того, ще в жовтні 1926 р. туди ж надійшов лист Київської крайової інспектури охорони пам’яток культури з проханням вирішити питання передачі в Україну з музеїв Крима українських пейзажів В.Маковського, М.Васильєва, А.Степанова, Ф.Козачинського, О.Ківшенка, полотен І.Рєпіна, портретів Л.Боровиковського, пор-

целяни фабрик Міклашевського і Баранівки, пам'яток, вивезених з Вишневецького замку на Волині, видів Києва XIX ст. 24 липня 1927 р. в листі до Укрнауки Харківська науково-дослідна кафедра сільськогосподарської ботаніки запропонувала включити до списку пам'яток, про повернення яких в Україну мали вестися переговори з Росією, зосереджені в Центральному музеї Криму гербарії з Херсонського, Мелітопольського і Маріупольського округів УСРР⁵⁵.

Очевидно, в Укрнауці добре усвідомлювали, що зібрані нею та ВУАКом відомості далеко не вичерпували фактів вивозу пам'яток з території України. Тому, незважаючи на нагадування секретаріату ВУЦВК від 28 червня та 20 серпня 1927 р. про необхідність прискорити виконання даного Комісаріату освіти України доручення, не поспішали передавати підготовлені на той час списки українських пам'яток в збірках Росії. І лише після категоричної вимоги секретаріату ВУЦВК в листі до НКО УСРР від 20 вересня 1928 р.⁵⁶, Наркомат освіти вже наступного дня направив до ЦВК України проект його листа до ЦВК СРСР та "Попередній реєстр історико-культурних і художніх цінностей, які належать до повернення УСРР"⁵⁷.

До "Реєстру" були включені заявки на повернення в Україну пам'яток, про вивіз яких ВУАК та НКО УСРР повідомили музеї, Київська крайова інспектура та науково-дослідна кафедра з Харкова. При чому зазначались випадки вивозу пам'яток з України, навіть, коли місце їх перебування чи зберігання не було відомим.

Основу ж "Реєстру" склали українські старожитності, виявлені в музеях та збірках Росії за літературними джерелами: каталогами, путівниками, звітами Імператорської археологічної комісії тощо. Зрозуміло, що на першому місці в ньому знаходилися пам'ятки козацької слави українського народу. Зокрема, йшлося про передачу

целяни фабрик Міклашевського і Баранівки, пам'яток, вивезених з Вишневецького замку на Волині, видів Києва XIX ст. 24 липня 1927 р. в листі до Укрнауки Харківська науково-дослідна кафедра сільськогосподарської ботаніки запропонувала включити до списку пам'яток, про повернення яких в Україну мали вестися переговори з Росією, зосереджені в Центральному музеї Криму гербарії з Херсонського, Мелітопольського і Маріупольського округів УСРР⁵⁵.

Очевидно, в Укрнауці добре усвідомлювали, що зібрані нею та ВУАКом відомості далеко не вичерпували фактів вивозу пам'яток з території України. Тому, незважаючи на нагадування секретаріату ВУЦВК від 28 червня та 20 серпня 1927 р. про необхідність прискорити виконання даного Комісаріату освіти України доручення, не поспішали передавати підготовлені на той час списки українських пам'яток в збірках Росії. І лише після категоричної вимоги секретаріату ВУЦВК в листі до НКО УСРР від 20 вересня 1928 р.⁵⁶, Наркомат освіти вже наступного дня направив до ЦВК України проект його листа до ЦВК СРСР та "Попередній реєстр історико-культурних і художніх цінностей, які належать до повернення УСРР"⁵⁷.

До "Реєстру" були включені заявки на повернення в Україну пам'яток, про вивіз яких ВУАК та НКО УСРР повідомили музеї, Київська крайова інспектура та науково-дослідна кафедра з Харкова. При чому зазначались випадки вивозу пам'яток з України, навіть, коли місце їх перебування чи зберігання не було відомим.

Основу ж "Реєстру" склали українські старожитності, виявлені в музеях та збірках Росії за літературними джерелами: каталогами, путівниками, звітами Імператорської археологічної комісії тощо. Зрозуміло, що на першому місці в ньому знаходилися пам'ятки козацької слави українського народу. Зокрема, йшлося про передачу

Україні знамен Запорозького війська, пожалуваних російськими імператорами гетьманам І.Мазепі (1688 р.) та Д.Апостолу (1730 р.), запорозьких прапорів часів Єлизавети Петрівни, козацького значка — з Палати Зброї, Кришталевого хреста зі срібною позолоченою ручкою, подарованого 1604 р. В.К.Острожським патріарху Іову — з Успенського собору, гармати, відлитої 1705 р. глухівськими майстрами на кошти І.Мазепи і з його гербом, яка знаходилася біля Арсеналу на території Кремля — у Москві. Українська сторона планувала домагатися також повернення 17-ти запорозьких клейнодів, захоплених російською армією під час руйнування Запорозької Січі — з Ермітажу, клейнодів, булави, пернача, бунчука — зі Спаського військового собору, гармат з гербом гетьмана К. Розумовського (1753 р., 1759 р.), Ахтирського Слобідського полку (1753, 1755) — з Артилерійського історичного музею, запорозьких гармат часів І.Мазепи та срібних литаврів доби Єлизавети Петрівни — з Артилерійського військового музею в Кронверку.

Академік О.Новицький включив до “Реєстру” Євсевієве Євангеліє 1282 р., Холмське євангеліє 13—14 ст., Волинсько-Луцьке євангеліє 14 ст., Четвероевангеліє 16 ст., Дубенське євангеліє 1539—1568 рр., збірник кінця 16 ст., псалтир 17 ст., плани старовинних церков у мм. Вишгород і Полоцьк з Рум’янцевського музею у Москві, “Злотострой” 1474 р. з бібліотеки Московської Духовної академії. До нього увійшли також плани Києва і околиць, Запорізької Січі, Задніпровської України, Криму та ін. середини 18 ст. з Військово-учбового архіву Генерального штабу російської армії, Міністерства іноземних справ та колишнього Міністерства Імператорського двору.

Досить значне місце в “Реєстрі” займав перелік пам’яток археології, вивезених з України. Зокрема, його укладачі сподівалися на передачу археологічних знахідок і колекцій українського походження з Академії істо-

Україні знамен Запорозького війська, пожалуваних російськими імператорами гетьманам І.Мазепі (1688 р.) та Д.Апостолу (1730 р.), запорозьких прапорів часів Єлизавети Петрівни, козацького значка — з Палати Зброї, Кришталевого хреста зі срібною позолоченою ручкою, подарованого 1604 р. В.К.Острожським патріарху Іову — з Успенського собору, гармати, відлитої 1705 р. глухівськими майстрами на кошти І.Мазепи і з його гербом, яка знаходилася біля Арсеналу на території Кремля — у Москві. Українська сторона планувала домагатися також повернення 17-ти запорозьких клейнодів, захоплених російською армією під час руйнування Запорозької Січі — з Ермітажу, клейнодів, булави, пернача, бунчука — зі Спаського військового собору, гармат з гербом гетьмана К. Розумовського (1753 р., 1759 р.), Ахтирського Слобідського полку (1753, 1755) — з Артилерійського історичного музею, запорозьких гармат часів І.Мазепи та срібних литаврів доби Єлизавети Петрівни — з Артилерійського військового музею в Кронверку.

Академік О.Новицький включив до “Реєстру” Євсевієве Євангеліє 1282 р., Холмське євангеліє 13—14 ст., Волинсько-Луцьке євангеліє 14 ст., Четвероевангеліє 16 ст., Дубенське євангеліє 1539—1568 рр., збірник кінця 16 ст., псалтир 17 ст., плани старовинних церков у мм. Вишгород і Полоцьк з Рум’янцевського музею у Москві, “Злотострой” 1474 р. з бібліотеки Московської Духовної академії. До нього увійшли також плани Києва і околиць, Запорізької Січі, Задніпровської України, Криму та ін. середини 18 ст. з Військово-учбового архіву Генерального штабу російської армії, Міністерства іноземних справ та колишнього Міністерства Імператорського двору.

Досить значне місце в “Реєстрі” займав перелік пам’яток археології, вивезених з України. Зокрема, його укладачі сподівалися на передачу археологічних знахідок і колекцій українського походження з Академії істо-

рії матеріальної культури в Ленінграді, Ермітажу, Армавірського округового музею, Етнографічного музею Академії наук, колишнього Музею імператора Олександра III, артилерійського музею в Ленінграді, Московського історичного музею, Тверського музею, зі збірок великого князя Юрія Михайловича, барона Штігліца, Філологічного, Археологічного, Жіночого педагогічного інститутів, музею Центрального училища малювання, університету в Ленінграді та ін.

Пам'ятки, які зберігалися в них, представляли більшість регіонів України та характеризували головні історичні етапи розвитку суспільства на її території. Серед них — трипільські старожитності і знахідки скіфської та сарматської епох, речі з давньогрецьких поселень на о.Березань і материковій частині Північного Причорномор'я, болгарські пам'ятки і, в тому числі, Перещепинський клад. Досить широко були представлені також матеріали археологічних розкопок, які характеризували особливості розвитку слов'янських племен середини — кінця першого тисячоліття н.е., а особливо — Київської Русі.

Нарешті, чи не найбільшим у "Реєстрі" був укладений членами ВУАКу список творів художників-українців за походженням, а також митців інших національностей, які писали на українську тематику, що зберігалися в музеях і збірках Росії. Зокрема, пропонувалось розглянути можливість передачі Україні полотен М.Башилова, М.Башкирцевої, Боклевського, М.Бондаревського, В.Боровиковського, І.Бугаєвського-Благодатського, С.Васильківського, М.Врубеля, М.Ге, К.Головачевського, О.Горавського, В.Григоровича, А.Гороновича, М.Дальневича, Н.Дубровського, І.Їжакевича, О.Ківшенка, П.Ковалевського, І.Крамського, Є.Крендовського, Я.Калініченка, К.Крижицького, Ф.Кричевського, М.Кузнецова, О.Лагоди-Шишкіна, Г.Лапченка, Д.Левицького,

рії матеріальної культури в Ленінграді, Ермітажу, Армавірського округового музею, Етнографічного музею Академії наук, колишнього Музею імператора Олександра III, артилерійського музею в Ленінграді, Московського історичного музею, Тверського музею, зі збірок великого князя Юрія Михайловича, барона Штігліца, Філологічного, Археологічного, Жіночого педагогічного інститутів, музею Центрального училища малювання, університету в Ленінграді та ін.

Пам'ятки, які зберігалися в них, представляли більшість регіонів України та характеризували головні історичні етапи розвитку суспільства на її території. Серед них — трипільські старожитності і знахідки скіфської та сарматської епох, речі з давньогрецьких поселень на о.Березань і материковій частині Північного Причорномор'я, болгарські пам'ятки і, в тому числі, Перещепинський клад. Досить широко були представлені також матеріали археологічних розкопок, які характеризували особливості розвитку слов'янських племен середини — кінця першого тисячоліття н.е., а особливо — Київської Русі.

Нарешті, чи не найбільшим у "Реєстрі" був укладений членами ВУАКу список творів художників-українців за походженням, а також митців інших національностей, які писали на українську тематику, що зберігалися в музеях і збірках Росії. Зокрема, пропонувалось розглянути можливість передачі Україні полотен М.Башилова, М.Башкирцевої, Боклевського, М.Бондаревського, В.Боровиковського, І.Бугаєвського-Благодатського, С.Васильківського, М.Врубеля, М.Ге, К.Головачевського, О.Горавського, В.Григоровича, А.Гороновича, М.Дальневича, Н.Дубровського, І.Їжакевича, О.Ківшенка, П.Ковалевського, І.Крамського, Є.Крендовського, Я.Калініченка, К.Крижицького, Ф.Кричевського, М.Кузнецова, О.Лагоди-Шишкіна, Г.Лапченка, Д.Левицького,

П.Левченка, О.Литовченка, А.Лосенка, М.Мартоса, Л.Миропольського, А.Мокрицького, К.Молдавського, О.Мурашка, І.Мясоєдова, П.Орлова, В.Орловського, М.Пастернака, П.Петровського, М.Пимоненка, І.Похитонова, М.Преображенського, А.Редковського, І.Репіна, К.Савицького, М.Самокиша, П.Сведомського, І.Святославського, М.Скадовського І.Соколова, А.Стрелковського, Р.Судковського, М.Холодковського, Т.Шевченка, В.Штернберга, Я.Яненка, М.Ярового, М.Ярошенка, які зберігалися в Московському Румянцевському музеї, Цветковській галереї, Третьяковській галереї, Московському історичному музеї, Російському музеї Академії художеств у Петрограді.

Підготовлені ВУАКом матеріали 5 жовтня 1927 р. розглянула Президія ВУЦВК, яка визнала їх достатніми для аргументації звернення до ЦВК СРСР з проханням створення комісії, “яка б намітила шляхи обміну і повернення історико-культурних і художньо-наукових предметів між Республіками Союзу СРР за національно-територіальною ознакою цих цінностей”⁵⁸.

Після досить тривалого узгодження підготовлених українською стороною пропозицій з ЦВК СРСР та ЦВК РСФРР в березні 1930 р. у Москві розпочалися засідання українсько-російської паритетної комісії по обміну культурними цінностями між двома республіками.

ПРИМІТКИ :

¹ Див. Нестуля О. Біля витоків державної системи охорони пам'яток культури в Україні. — Полтава, 1994. — С. 60-61, 162-194.

² Науковий архів Інституту Археології Національної Академії наук України (далі НА ІА НАН). — Ф. ВУАК, спр. 97. — Арк. 68-68 зв.

П.Левченка, О.Литовченка, А.Лосенка, М.Мартоса, Л.Миропольського, А.Мокрицького, К.Молдавського, О.Мурашка, І.Мясоєдова, П.Орлова, В.Орловського, М.Пастернака, П.Петровського, М.Пимоненка, І.Похитонова, М.Преображенського, А.Редковського, І.Репіна, К.Савицького, М.Самокиша, П.Сведомського, І.Святославського, М.Скадовського І.Соколова, А.Стрелковського, Р.Судковського, М.Холодковського, Т.Шевченка, В.Штернберга, Я.Яненка, М.Ярового, М.Ярошенка, які зберігалися в Московському Румянцевському музеї, Цветковській галереї, Третьяковській галереї, Московському історичному музеї, Російському музеї Академії художеств у Петрограді.

Підготовлені ВУАКом матеріали 5 жовтня 1927 р. розглянула Президія ВУЦВК, яка визнала їх достатніми для аргументації звернення до ЦВК СРСР з проханням створення комісії, “яка б намітила шляхи обміну і повернення історико-культурних і художньо-наукових предметів між Республіками Союзу СРР за національно-територіальною ознакою цих цінностей”⁵⁸.

Після досить тривалого узгодження підготовлених українською стороною пропозицій з ЦВК СРСР та ЦВК РСФРР в березні 1930 р. у Москві розпочалися засідання українсько-російської паритетної комісії по обміну культурними цінностями між двома республіками.

ПРИМІТКИ :

¹ Див. Нестуля О. Біля витоків державної системи охорони пам'яток культури в Україні. — Полтава, 1994. — С. 60-61, 162-194.

² Науковий архів Інституту Археології Національної Академії наук України (далі НА ІА НАН). — Ф. ВУАК, спр. 97. — Арк. 68-68 зв.

- 3 Там само. — Спр. 101. — Арк. 28.
- 4 Там само. — Спр. 99. — Арк. 4.
- 5 Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі ЦДАВО України). — Ф. 1, оп. 3, спр. 245. — Арк. 44.
- 6 Там само. — Арк. 93.
- 7 НА ІА НАН України. — Ф. ВУАК, спр. 89. — Арк. 31-31 зв.
- 8 Там само. — Спр. 84. — Арк. 30.
- 9 Там само. — Спр. 95. — Арк. 10,11.
- 10 Там само. — Спр. 101. — Арк. 43-43 зв.
- 11 Там само. — Арк. 8.
- 12 Там само. — Спр. 96. — Арк. 12.
- 13 Там само. — Арк. 13.
- 14 Там само. — Спр. 140. — Арк. 1-2.
- 15 Там само. — Арк. 3.
- 16 Там само. — Спр. 151. — Арк. 3 зв.
- 17 Там само. — Арк. 5 зв.
- 18 Там само. — Арк. 7 зв.
- 19 Там само. — Арк. 8.
- 20 Там само. — Спр. 101. — Арк. 46, 48.
- 21 Інститут рукопису Центральної наукової бібліотеки ім.В.Вернадського (далі ІР ЦНБ НАН) України. — Ф. 279, №813. — Арк. 2.
- 22 НА ІА НАН України. — Ф. ВУАК, спр. 118. — Арк. 11 зв.
- 23 Там само. — Спр. 142. — Арк. 1-1 зв.
- 24 Там само. — Спр. 95. — Арк. 12.
- 25 Труды Полтавской ученой Архивной Комиссии. — Полтава, 1905. — Вып. I. — С. 57-69; 1916. — Вып. 14. — С. 16-24.
- 26 Там само. — 1908. — Вып. 5. — С. 207-211.
- 27 НА ІА НАН України. — Ф. ВУАК, спр. 95. — Арк. 29.
- 28 Там само. — Арк. 23-26.
- 29 Там само. — Арк. 31.
- 30 Там само. — Арк. 18.
- 31 Там само. — Арк. 15.
- 32 Там само. — Арк. 21.
- 33 Там само. — Арк. 33.

- 3 Там само. — Спр. 101. — Арк. 28.
- 4 Там само. — Спр. 99. — Арк. 4.
- 5 Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі ЦДАВО України). — Ф. 1, оп. 3, спр. 245. — Арк. 44.
- 6 Там само. — Арк. 93.
- 7 НА ІА НАН України. — Ф. ВУАК, спр. 89. — Арк. 31-31 зв.
- 8 Там само. — Спр. 84. — Арк. 30.
- 9 Там само. — Спр. 95. — Арк. 10,11.
- 10 Там само. — Спр. 101. — Арк. 43-43 зв.
- 11 Там само. — Арк. 8.
- 12 Там само. — Спр. 96. — Арк. 12.
- 13 Там само. — Арк. 13.
- 14 Там само. — Спр. 140. — Арк. 1-2.
- 15 Там само. — Арк. 3.
- 16 Там само. — Спр. 151. — Арк. 3 зв.
- 17 Там само. — Арк. 5 зв.
- 18 Там само. — Арк. 7 зв.
- 19 Там само. — Арк. 8.
- 20 Там само. — Спр. 101. — Арк. 46, 48.
- 21 Інститут рукопису Центральної наукової бібліотеки ім.В.Вернадського (далі ІР ЦНБ НАН) України. — Ф. 279, №813. — Арк. 2.
- 22 НА ІА НАН України. — Ф. ВУАК, спр. 118. — Арк. 11 зв.
- 23 Там само. — Спр. 142. — Арк. 1-1 зв.
- 24 Там само. — Спр. 95. — Арк. 12.
- 25 Труды Полтавской ученой Архивной Комиссии. — Полтава, 1905. — Вып. I. — С. 57-69; 1916. — Вып. 14. — С. 16-24.
- 26 Там само. — 1908. — Вып. 5. — С. 207-211.
- 27 НА ІА НАН України. — Ф. ВУАК, спр. 95. — Арк. 29.
- 28 Там само. — Арк. 23-26.
- 29 Там само. — Арк. 31.
- 30 Там само. — Арк. 18.
- 31 Там само. — Арк. 15.
- 32 Там само. — Арк. 21.
- 33 Там само. — Арк. 33.

- 34 Там само. — Арк. 20.
- 35 Там само. — Арк. 28.
- 36 Там само. — Арк. 25.
- 37 Там само. — Арк. 56-57, 69.
- 38 Там само. — Арк. 41.
- 39 Там само. — Арк. 39.
- 40 Там само. — Арк. 53.
- 41 Там само. — Арк. 49.
- 42 Там само. — Арк. 52.
- 43 Там само. — Арк. 42.
- 44 ЦДАВО України. — Ф. І, оп. 3, спр. 245. — Арк. 89-89 зв.
- 45 НА ІА НАН України. — Ф. ВУАК, спр. 118. — Арк. 17 зв.
- 46 Там само. — Спр. 95. — Арк. 54.
- 47 Там само. — Арк. 58.
- 48 Там само. — Арк. 54.
- 49 Там само. — Арк. 61.
- 50 Там само. — Арк. 63.
- 51 Там само. — Арк. 69-69 зв.
- 52 Там само. — Арк. 71.
- 53 Там само. — Арк. 68.
- 54 Там само. — Арк. 65-65 зв.
- 55 Там само. — Арк. 250 зв.-251.
- 56 ЦДАВО України. — Ф. І, оп. 3, спр. 127. — Арк. 268.
- 57 НА ІА НАН України. — Ф. ВУАК, спр. 95. — Арк. 230-251.
- 58 ЦДАВО України. — Ф. І, оп. 3, спр. 245. — Арк. 79.

Бонь О.І.

МУЗЕЙ УКРАЇНСЬКИХ ДІЯЧІВ НАУКИ: ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ

Серед багатой музейної палітри України 20—30-х років особливе місце займає своєю оригінальністю Музей

- 34 Там само. — Арк. 20.
- 35 Там само. — Арк. 28.
- 36 Там само. — Арк. 25.
- 37 Там само. — Арк. 56-57, 69.
- 38 Там само. — Арк. 41.
- 39 Там само. — Арк. 39.
- 40 Там само. — Арк. 53.
- 41 Там само. — Арк. 49.
- 42 Там само. — Арк. 52.
- 43 Там само. — Арк. 42.
- 44 ЦДАВО України. — Ф. І, оп. 3, спр. 245. — Арк. 89-89 зв.
- 45 НА ІА НАН України. — Ф. ВУАК, спр. 118. — Арк. 17 зв.
- 46 Там само. — Спр. 95. — Арк. 54.
- 47 Там само. — Арк. 58.
- 48 Там само. — Арк. 54.
- 49 Там само. — Арк. 61.
- 50 Там само. — Арк. 63.
- 51 Там само. — Арк. 69-69 зв.
- 52 Там само. — Арк. 71.
- 53 Там само. — Арк. 68.
- 54 Там само. — Арк. 65-65 зв.
- 55 Там само. — Арк. 250 зв.-251.
- 56 ЦДАВО України. — Ф. І, оп. 3, спр. 127. — Арк. 268.
- 57 НА ІА НАН України. — Ф. ВУАК, спр. 95. — Арк. 230-251.
- 58 ЦДАВО України. — Ф. І, оп. 3, спр. 245. — Арк. 79.

Бонь О.І.

МУЗЕЙ УКРАЇНСЬКИХ ДІЯЧІВ НАУКИ: ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ

Серед багатой музейної палітри України 20—30-х років особливе місце займає своєю оригінальністю Музей